

Klassieke Olympiaden 2022-2023

Pensum Latijn

Ronde 2

Inleiding

In de volgende satire (2.5) beschrijft Horatius een gesprek tussen Odysseus (in het Latijn: Ulixes) en Teiresias (in het Latijn: Tiresias). Op zijn zwerftocht van Troje naar huis belandt Odysseus in de onderwereld om daar de schim van Teiresias te raadplegen over het vervolg van zijn tocht. Zoals beschreven staat in boek 11 (90-149) van de *Odyssee* van Homerus, vertelt Teiresias dat hij wel zal terugkomen op Ithaka, maar arm en berooid. Daarom wil de held weten hoe hij dan weer rijk kan worden. Teiresias onderwijst hem in de kunst van het erfenisjagen, een activiteit die in de tijd van Horatius als een van de onschuldigste manieren gold om rijk te worden. In deze satire laat Horatius Tiresias en Ulixes spreken vanuit hun eigen tijd en vermengt hij zo die tijd met zijn eigen tijd, wat de ironie van het geheel versterkt.

Tekst

Inleiding

1 **Ul.** 'Hoc quoque, Tiresia, praeter narrata petenti
responde, quibus amissas reparare queam res
artibus atque modis. Quid rides?'

Ti. 'Iamne doloso
non satis est Ithacam revehi patriosque Penates
adspicere?'

5 **Ul.** 'O nulli quicquam mentite, vides ut
nudus inopsque domum redeam te vate, neque illic
aut apotheca procis intacta est aut pecus: atqui
et genus et virtus, nisi cum re, vilior alga est.'

Advies van Tiresias

Ti. Quando pauperiem missis ambagibus horres,
10 accipe qua ratione queas ditescere. Turdus
sive aliud privum dabitur tibi, devolet illuc,
res ubi magna nitet domino sene; dulcia poma
et quoscumque feret cultus tibi fundus honores
ante Larem gustet venerabilior Lare dives.

15 Qui quamvis periurus erit, sine gente, cruentus
sanguine fraterno, fugitivus, ne tamen illi
tu comes exterior, si postulet, ire recuses.'

Ulixes schikt zich

Ul. 'Utne tegam spurco Damae latus? Haud ita Troiae
me gessi, certans semper melioribus.'

Ti. 'ergo
pauper eris.'

20 **Ul.** 'Fortem hoc animum tolerare iubebo;
et quondam maiora tuli. Tu protinus, unde
divitias aerisque ruam, dic, augur, acervos.'

Uitwerking van het advies

Ti. 'Dixi equidem et dico: captes astutus ubique
testamenta senum neu, si vafer unus et alter
25 insidiatorem praeroso fugerit hamo,
aut spem deponas aut artem illusus omittas.

Bijstand voor het gerecht

Magna minorve foro si res certabitur olim,
vivet uter locuples sine gnatis, improbus, ultro
qui meliorem audax vocet in ius, illius esto
30 defensor; fama civem causaque priorem
sperne, domi si gnatus erit fecundave coniunx.
"Quinte" puta aut "Publi"—gaudent praenomine molles
auriculae—"tibi me virtus tua fecit amicum.
Ius anceps novi, causas defendere possum;

35 eripiet quivis oculos citius mihi quam te
contemptum cassa nuce pauperet; haec mea cura est,
ne quid tu perdas neu sis iocus." Ire domum atque
pelliculam curare iube; fi cognitor ipse,
persta atque obdura: seu rubra Canicula findet
40 infantes statuas, seu pingui tentus omaso
Furius hibernas cana nive conspuet Alpes.
"Nonne vides" aliquis cubito stantem prope tangens
inquiet, "ut patiens, ut amicis aptus, ut acer?"
Plures adnabunt thynni et cetaria crescent.

Niet alleen kinderloze rijken

45 Si cui praeterea validus male filius in re
praeclara sublatus aletur, ne manifestum
caelibis obsequium nudet te, leniter in spem
adrepe officiosus, ut et scribare secundus
heres et, si quis casus puerum egerit Orco,
50 in vacuum venias: perraro haec alea fallit.

Voorzichtig! Je kunt teleurgesteld worden

Qui testamentum tradet tibi cumque legendum,
abnuere et tabulas a te removeere memento,
sic tamen, ut limis rapias, quid prima secundo
cera velit versu; solus multisne coheres,

55 veloci percurre oculo. Plerumque recoctus
scriba ex quinqueviro corvum deludet hiantem
captatorque dabit risus Nasica Corano.'

Nasica en Coranus

Ul. 'Num furis? An prudens ludis me obscura canendo?'

Ti. 'o Laertiade, quidquid dicam, aut erit aut non:

60 divinare etenim magnus mihi donat Apollo.'

Ul. 'Quid tamen ista velit sibi fabula, si licet, ede.'

Ti. 'Tempore quo iuvenis Parthis horrendus, ab alto

demissum genus Aenea, tellure marique

magnus erit, forti nubet procera Corano

65 filia Nasicae, metuentis reddere soldum.

Tum gener hoc faciet: tabulas socero dabit atque

ut legat orabit; multum Nasica negatas

accipiet tandem et tacitus leget invenietque

nil sibi legatum praeter plorare suisque.

Andere trucjes

70 illud ad haec iubeo: mulier si forte dolosa

libertusve senem delirum temperet, illis

accedas socius: laudes, lauderis ut absens.

adiuvat hoc quoque, sed vincit longe prius ipsum

expugnare caput. Scribet mala carmina vecors:

75 laudato. Scortator erit: cave te roget; ultro
Penelopam facilis potiori trade.'

Ul. 'Putasne

perduci poterit tam frugi tamque pudica,
quam nequiere proci recto depellere cursu?'

Ti. 'Venit enim magnum donandi parca iuventus

80 nec tantum veneris quantum studiosa culinae.

Sic tibi Penelope frugi est; quae si semel uno

de sene gustarit tecum partita lucellum,

ut canis a corio numquam absterrebitur uncto.

Een anekdote en verdere adviezen om voorzichtig te zijn

Me sene quod dicam factum est. Anus inproba Thebis

85 ex testamento sic est elata: cadaver

unctum oleo largo nudis umeris tulit heres,

scilicet elabi si posset mortua; credo,

quod nimium institerat viventi. Cautus adito

neu desis opera neve immoderatus abundes.

90 Difficilem et morosum offendet garrulus: ultra

'non' 'etiam' sileas; Davus sis comicus atque

stes capite obstipo, multum similis metuenti.

Obsequio grassare; mone, si increbruit aura,

cautus uti velet carum caput; extrahe turba

95 oppositis umeris; aurem substringe loquaci.

Importunus amat laudari: donec 'ohe iam'
ad caelum manibus sublatis dixerit, urge et
crescentem tumidis infla sermonibus utrem.

Wanneer de erflater gestorven is en slot

Cum te servitio longo curaue levarit,
100 et certum vigilans "quartae sit partis Ulixes"
audieris "heres": "ergo nunc Dama sodalis
nusquam est? unde mihi tam fortem tamque fidelem?"
sparge subinde et, si paulum potes illacrimare, est
gaudia prodentem vultum celare. Sepulcrum
105 permissum arbitrio sine sordibus exstrue: funus
egregie factum laudet vicinia. Si quis
forte coheredum senior male tussiet, huic tu
dic, ex parte tua seu fundi sive domus sit
emptor, gaudentem nummo te addicere. Sed me
imperiosa trahit Proserpina: vive valeque.'

Horatius, *Satiren* 2.5

Aantekeningen

Algemene opmerkingen bij de aantekeningen:

- in de aantekeningen worden werkwoorden steeds aangegeven in de eerste persoon enkelvoud van het praesens; alleen bij werkwoorden waarvan de stam eindigt op een -a (type: voco, vocare) en werkwoorden van de zogenoemde gemengde groep (type: capio, capere) wordt ook de infinitivus praesens gegeven;
- *cursief* gedrukte aantekeningen zijn geen vertaling, maar een toelichting op de aangehaalde woorden.

1	hoc	<i>lijdend voorwerp bij petenti en bij responde (r. 2); het verwijst naar quibus t/m modis (r. 2-3)</i>
	narrata	<i>zelfstandig gebruikt PPP van narrare</i>
2-3	petenti quibus t/m modis	<i>vul aan: mihi lees: quibus artibus atque modis queam reparare amissas res; zie ook T2</i>
2	queo, quire	<i>kunnen; dit werkwoord wordt vervoegd zoals eo, ire (gaan)</i>
3	res, rei modus quid doloso dolosus	<i>hier: vermogen, bezit manier, wijze hier: waarom vul aan: tibi</i>
4	lthacam revehor patrius Penates, Penatium	<i>listig acc. van richting terugkeren van de voorvaderen stammend Penaten; zie commentaar</i>
5	adspicio, adspicere nulli mentite	<i>(terug)zien dativus van nemo vocativus van mentitus, PPP van mentior; vertaal: jij die voorgelogen hebt</i>
	mentior + dat. + acc. ut	<i>iemand over iets voorliegen hoe</i>
6	nudus inopsque inops, inopis domum te vate	<i>predicatief bij het onderwerp van redeam arm (bijv. naamwoord) acc. van richting abl. abs. met ontbrekend ptc. praes. van esse: "terwijl jij de waarzegger <bent>" = "volgens jouw voorspelling"</i>
7	vates, vatis illic apotheca	<i>ziener, waarzegger daar magazijn, voorraadkamer (in het bijzonder van wijn)</i>

	procus intactus + <i>dat.</i> pecus, pecoris atqui	vrijer; <i>zie commentaar</i> onaangeraakt door vee maar toch
8	nisi cum res, rei vilis, vilis alga	tenzij met (= zonder) <i>zie regel 2</i> onbetekenend, waardeloos zeewier; <i>zie commentaar</i>
9	quando pauperies, pauperiei missis ambagibus	aangezien, omdat armoede zonder omhaal (van woorden); <i>zie commentaar</i>
10	horreo + <i>acc.</i> accipio, accipere ratio, rationis queas ditesco turdus	terugschrikken voor vernemen, horen handelwijze <i>zie regel 2</i> rijk worden lijster (<i>gold als lekkernij</i>)
11	privus dabatur	bijzonder (<i>hier zelfstandig gebruikt</i>) <i>Tiresias schetst hier een mogelijke toekomst: stel je voor dat gegeven wordt</i>
	devolet	<i>con. van aansporing, ook guset in regel 14</i>
12	devalo, devolare illuc res ubi niteo domino sene	wegvliegen daarheen <i>T1; voor res zie regel 2</i> schitteren <i>abl. abs. met ontbrekend ptc.</i> <i>praes. van esse; zie de aantekening bij regel 6 te vate</i>
13	pomum quoscumque <i>t/m honores</i> cultus fundus	vrucht <i>T2</i> <i>PPP van colere</i> landgoed
14	Lar, Laris	Lar: <i>een huisgod; zie commentaar bij regel 4</i>
15	gusto, gustare venerabilis dives qui quamvis periurus sine gente cruentus	proeven eer(bied)waardig <i>T3</i> <i>relatieve aansluiting</i> <i>T1</i> meinedig, leugenachtig van lage komaf; <i>zie commentaar</i> met bloed bevlekt
16	fugitivus	weggelopen slaaf
16-17	ne <i>t/m recuses</i>	<i>hoofdzin met con. van aansporing</i>
17	comes exterior exterior	<i>predicatief: als ...</i> buitenste; <i>zie commentaar</i>
18	utne + <i>con.</i>	moet ik echt ...

	tego	beschermen
	spurcus	smerig, laag
	Dama	<i>zie commentaar</i>
	latus, lateris <i>onz.</i>	zijde
	Troiae	in Troje
19	me gero, <i>perf. gessi</i>	zich gedragen
	certo, certare + <i>dat.</i>	strijden tegen
20	fortem hoc animum	<i>T2</i>
20-21	fortem <i>t/m</i> tuli	<i>zie commentaar</i>
21	protinus <i>bijw.</i>	verder
22	aeris	<i>gen. partitivus bij acervos</i>
	aes, aeris	geld
	ruo	opgraven, snel bijeenrapen
	augur, auguris	ziener
	acervus	hoop, massa
23	Dixi equidem	Dat heb ik al gezegd
	capto, captare + <i>acc.</i>	jagen op
	astutus	sluw, listig (<i>predicatief</i>)
24	neu	= neve
	vafer, vafra, vafrum	sluw, doortrapt (<i>T3</i>)
	unus et alter	een enkele
25	insidiator, insidiatoris	belager
	praerodo, <i>PPP</i> praerosus	afknagen; <i>zie commentaar</i>
	hamus	aas
26	illudo, <i>PPP</i> illusus	misleiden, te pakken nemen
	omitto	ophouden met
27	magna <i>t/m</i> res	<i>T1 en T2</i>
	foro	<i>abl. van plaats</i>
28	vivet uter	<i>T1</i>
	uter, utra, utrum	wie van beiden (<i>betr. voornaamw.</i>)
	locuples, locupletis	rijk; <i>hier predicatief</i>
	gnatus = natus	zoon
	improbus	slecht; <i>T3</i>
	ultra <i>bijw.</i>	uit zichzelf
28-29	ultra qui	<i>T1</i>
29	in ius voco, vocare	voor de rechtbank dagen,
		aanklagen
	meliozem	<i>T3</i>
	audax	<i>predicatief</i>
	esto	<i>imperat. ev. van esse</i>
30	defensor	<i>zie commentaar</i>
	fama <i>t/m</i> priorem	civem priorem fama causaque
	fama, causa	<i>abl. van van betrekking, vertaal:</i> wat betreft ...
	prior, prioris	beter
31	domi si	<i>T1</i>
	gnatus	<i>zie regel 28</i>
	fecundave	= vel fecunda
	fecundus	vruchtbaar
32-37	Quinte <i>t/m</i> iocus	<i>zie commentaar</i>

32	puta praenomen, praenominis mollis	<i>hier</i> : bijvoorbeeld voornaam (<i>zelfst. naamwoord</i>) gevoelig
33	auricula anceps	oortje <i>vul aan</i> : esse
34	anceps, ancipitis	voor tweeërlei uitleg vatbaar; <i>zie commentaar</i>
35	eripio, eripere quivis citius <i>bijw.</i>	uitrukken iedere willekeurige man sneller
36	contemno, <i>PPP</i> contemptus cassa nux, cassae nucis	verachten lege noot, kleinigheid (<i>zie commentaar</i>)
37	paupero, pauperare (+ <i>abl.</i>) ne <i>t/m</i> iocus neu iocus	arm maken, beroven van <i>inhoud van de cura</i> (regel 36) = neve mikpunt van spot
38	pellicula fi cognitor, cognitoris	huidje <i>imperat. van fieri</i> – worden vertegenwoordiger, gevolmachtigde
39	persto, perstare obduro, obdurare	blijven staan volharden
39-40	seu ... seu	of ... of
39	ruber, rubra, rubrum Canicula findo	rood(gloeierend) hondsster; <i>zie commentaar</i> slijten
40	infans, infantis pinguis tendo, <i>PPP</i> tentus omasum	stom, die niet kan spreken vet volstoppen runderpens
41	Furius hibernus canus nix, nivis <i>vrl.</i> conspuo	<i>zie commentaar bij regel 39</i> winters wit sneeuw bespugen
42	aliquis cubitum stantem prope <i>bijw.</i>	<i>een toeschouwer bij de rechtszaak</i> elleboog <i>zelfstandig gebruikt</i> dichtbij
43	inquiet ut patiens, patientis	<i>fut. van</i> inquiet hoe volhardend, bestand tegen ontberingen; <i>vul aan</i> : est
44	acer, acris, acre adno, adnare thynnus cetarium cetaria	scherpzinnig toezwemmen, aan komen zwemmen tonijn (<i>zij zwemmen doorgaans in groepen</i>) visvijver <i>vul aan</i> : tua

45	praeterea validus male	verder ziekelijk
45-46	res praeclara	schitterend vermogen, voortreffelijk bezit
46	sublatus alo	<i>zie commentaar</i> opvoeden, grootbrengen
47	caelebs, caelibis obsequium + <i>gen.</i> nudo, nudare lenis spem	ongetrouwd, vrijgezel (<i>zie commentaar</i>) onderdanigheid, gehoorzaamheid (aan) onthullen kalm, rustig <i>nl. op de erfenis</i>
48	adrepo officiosus	kruipen naar, sluipen naar gedienstig, vriendelijk
48-50	ut <i>t/m</i> venias	<i>inhoud van spem (r. 47)</i>
48	scribare	= scribaris
48-49	secundus heres	<i>predicatief: als ...</i>
49	heres, heredis quis ago, <i>perf. egi + dat.</i> Orcus	erfgenaam = aliqui drijven naar, meevoeren naar Orcus: onderwereld, schimmenrijk
50	vacuum perraro <i>bijw.</i> alea	lege plaats zeer zelden dobbelsteen, spelletje
51	qui ... cumque legendum	= quicumque: wie ook maar om te lezen (<i>predicatief bij testamentum</i>)
52	abnuo tabula memento	afwijzen, weigeren wastafel, schrijfplankje; <i>meervoud: document</i> denk eraan om (<i>imperat. van memini</i>)
53	sic tamen, ut limis limus	maar dan wel op zo'n manier, dat <i>vul aan: oculis</i> scheef, scheel
53-54	prima <i>t/m</i> versu	<i>T2</i>
54	cera versus, versus solus <i>t/m</i> coheres (co)heres, (co)heredis	wastafel, schrijfplankje regel; <i>zie commentaar</i> <i>lees: (utrum) solus (heres sis an)</i> multis coheres (mede)erfgenaam
55	percurro plerumque recoquo, <i>PPP</i> recoctus	doorlopen, (snel) bekijken vaak genoeg omkoken; <i>zie commentaar</i>
56	scriba quinqvevir corvus deludo	secretaris vijfman (lid van een college van vijf mannen); <i>zie commentaar</i> raaf; <i>zie commentaar</i> voor de gek houden

57	hio, hiare captator, captatoris risus do, dare + <i>dat.</i>	gapen; de mond opendoen jager (iemand) aanleiding geven tot lachen
58	furo an prudens, prudentis ludo obscura cano	niet goed bij zijn hoofd zijn of bewust, opzettelijk (<i>predicatief</i>) belachelijk maken, bespotten T3 zingen; voorspellen
59	Laertiade Laertiades	<i>vocativus van</i> Laertiades <i>patronymicum</i> : zoon van Laertes; <i>zie commentaar</i>
60	non divino, divinare etenim	<i>vul aan</i> : erit voorspellen immers
61	sibi vult edo	het betekent onthullen
62	Parthi, Parthorum	<i>volksstam die leefde in het huidige Iran; zie kaartje in commentaar</i>
62-63	horrendus ab alto <i>t/m</i> Aenea	huiveringwekkend; <i>zie commentaar</i> T2
63	demissus genus, generis <i>onz.</i> Aenea	afstammend nakomeling <i>ablativus</i> ; voor Aeneas <i>zie commentaar</i>
64	tellure marique nubo + <i>dat.</i>	te land en ter zee trouwen met (<i>met de vrouw als onderwerp</i>); <i>zie commentaar</i>
65	procerus soldum	lang, rijzig de totale geleende som, het gehele geleende kapitaal
66	gener, generi tabula socer, soceri	schoonzoon <i>zie regel 52</i> schoonvader
67	multum negatas nego, negare	<i>bijwoord bij</i> negatas <i>vul aan</i> : tabulas afwijzen; <i>nl. om het te lezen</i>
68	tacitus	<i>zie commentaar</i>
69	nil legatum lego, legare praeter + <i>inf.</i> suisque	= nihil <i>vul aan</i> : esse bij testament vermaken behalve que <i>verbindt</i> sibi en suis
70	illud, haec	illud <i>wijst vooruit</i> , haec <i>slaat op het voorafgaande</i>
71	dolosus libertus delirus tempero, temperare	<i>zie regel 3</i> vrijgelatene krankzinnig beteugelen, in zijn macht hebben

72	socius, absens	<i>predicatief bij het onderwerp van accedas resp. lauderis</i>
	lauderis ut	<i>T2</i>
73	vincit longe prius	het is veel beter
74	caput, capitis	hoofd; mens; <i>verwijst naar de senem delirum in regel 71</i>
	scribet	<i>zie de aantekening bij regel 11</i>
	vecors, vecordis	dabatur
75	laudato	waaninnig, gestoord
	scortator, scortatoris	<i>plechtige imperat. ev. van laudare</i>
	cave te roget	hoerenloper
		zorg ervoor dat hij jou niet hoeft te vragen (<i>nl. om je vrouw ter beschikking te stellen</i>)
	ultra <i>bijw.</i>	vrijwillig
76	facilis	vriendelijk
	potior, potioris	belangrijker; <i>T3; zie commentaar</i>
77	perduco	verleiden, overhalen (<i>nl. om met die rijke oude man naar bed te gaan</i>)
	frugi <i>onverbuigbaar</i>	ingetogen, bezonnen
	pudicus	kuis, zedig; <i>T3</i>
78	nequiere	= nequiverunt
	nequeo, nequire <i>perf.</i> nequivi	niet kunnen
	procus	<i>zie regel 7</i>
	depello + <i>abl.</i>	verdrijven van
79	venit	<i>perfectum</i>
	enim	reken maar want
	magnum	<i>lijdend voorwerp bij donandi; T3</i>
	parcus + <i>gen.</i>	zuinig, gierig om
80	venus, veneris	liefde
	studiosus + <i>gen.</i>	liefhebber van
	culina	keuken
81	sic	zo, in die zin (<i>verwijst naar regel 79-80</i>)
	frugi	<i>zie regel 77</i>
	quae	<i>relatieve aansluiting; = at ea</i>
	quae si	<i>T2</i>
82	gustarit	= gustaverit
	gusto, gustare de + <i>abl.</i>	proeven van
	partior, partiri	delen
	lucellum	kleine winst
83	ut	zoals; <i>zie commentaar</i>
	corium	huid, vel
	absterreo	wegjagen, afschrikken
	unctus	vettig, vol vet
84	me sene	<i>abl. abs. met ontbrekend ptc. praes. van esse (zie de aantekening bij regel 6)</i>
	me sene quod dicam factum est	<i>lees: dicam quod me sene factum est</i>

	anus, anus <i>vrl.</i>	oude vrouw
	Thebis	in Thebe (<i>waar Tiresias woonde</i>)
85	ex + <i>abl.</i>	op grond van
	effero, efferre, <i>PPP</i> elatus	uitdragen, ten grave dragen
	cadaver, cadaveris <i>onz.</i>	lijk
86	unctus	gezalfd
	oleum	olie
	largus	rijkelijk
	umerus	schouder
	heres, heredis	<i>zie regel 49</i>
87	scilicet	natuurlijk
	elabor	ontglippen
	elabi si	<i>T2</i>
	si	<i>hier.</i> om te zien of
	mortua	<i>predicatief bij het onderwerp</i>
88	quod	omdat
	insto, instare, <i>perf.</i> institi + <i>dat.</i>	in het nauw brengen, in zijn greep houden
	viventi	<i>vul aan:</i> ei
	cautus	voorzichtig (<i>predicatief</i>)
	adito	<i>plechtige imperat. ev. van adeo,</i>
		adire – gaan naar, benaderen
89	neu	= neve
	desum, deesse + <i>abl.</i>	tekortschieten in
	opera	inzet, moeite
	immoderatus	mateloos, buitensporig
	abundo, abundare + <i>abl.</i>	in overvloed hebben; <i>vul aan:</i> opera
90	difficilis	lastig, nors; <i>T3</i>
	morosus	knorrig; <i>T3</i>
	offendo	kwetsen
	garrulus	praatzuchtig; <i>T3</i>
	ultra <i>voorzetsel</i>	afgezien van, anders dan; <i>hiervan</i>
		<i>hangen</i> ‘non’ en ‘etiam’ <i>af</i>
91	etiam	ja, zeker
	Davus	<i>zie commentaar</i>
	comicus	in de komedie uitgebeeld
92	obstipus	gebogen
	multum	<i>bijwoord bij similis</i>
	metuenti	<i>zelfstandig gebruikt</i>
93	obsequium	onderdanigheid
	grassare	<i>imperat. ev. van grassor</i>
	grassor, grassari	optreden, te werk gaan
	moneo	waarschuwen
	increbresco, <i>perf.</i> increbrui	toenemen
	aura	wind
94	cautus uti	<i>T1;</i> uti = ut
	cautus	<i>zie regel 88; predicatief bij het</i>
		<i>onderwerp van velet</i>
	velo, velare	bedekken; <i>zie commentaar</i>
	extrahe	<i>vul aan:</i> eum

95	oppono, <i>PPP</i> oppositus umerus oppositis umeris substringo aurem + <i>dat.</i>	in de weg plaatsen <i>zie regel 86</i> <i>bedoeld wordt dat hij met zijn schouders anderen opzij duwt</i> met gespitste oren (naar iemand) luisteren
96	loquax, loquacis importunus ohe iam	praatziek; <i>T3</i> onbeschaamd, brutaal zo is het welletjes
97	urgeo	bestoken (<i>nl. met complimenten</i>)
98	tumidus inflo, inflare sermo, sermonis uter, utris	gezwollen opblazen geklets
99	cum servitium levarit levo, levare + <i>abl.</i>	opgeblazen kerel wanneer slavernij = levaverit bevrijden van (<i>nl. door dood te gaan</i>)
100	certum vigilans, vigilantis quartae partis	volkomen wakker <i>afhankelijk van heres (r. 101)</i>
101	audieris	= audiveris
101-2	ergo <i>t/m</i> fidelem	<i>directe rede, afhankelijk van sparge (r. 103)</i> <i>zie commentaar bij regel 18</i>
102	Dama sodalis unde fortem, fidelem	kameraad <i>vul aan: inveniam</i> <i>vul aan: sodalem</i>
103	spargo subinde illacrimo, illacrimare est + <i>inf.</i>	(uit)strooien, overal rondbazuinen herhaaldelijk erbij huilen het is mogelijk
104	prodo celo, celare sepulcrum	verraden verbergen graf
105	permitto, <i>PPP</i> permissus arbitrio arbitrium sordes, sordis exstruo funus, funeris <i>onz.</i>	toevertrouwen <i>vul aan: tuo</i> oordeel armzaligheid (op)bouwen begravenis
106	vicinia	buurt; buren
107	coheres, coheredis tussio	<i>zie regel 54</i> hoesten
108	ex parte tua seu seu sive fundus	<i>T1</i> indien of
108-9	sit emptor	<i>zie regel 13</i> de koper wil zijn

	nummus	cent, stuiver; kleinigheid; zie <i>commentaar</i>
110	addico	gunnen (<i>nl. wat hij wil kopen</i>)
	imperiosus	machtig; zie <i>commentaar</i>
	traho	naar zich toe trekken
	vale	<i>letterlijk</i> : wees gezond; <i>vaak</i> <i>gebruikt als afscheidsgroet</i> : het ga je goed

Commentaar

Dit commentaar is bedoeld om enige achtergrond te schetsen bij de lectuur. Het is niet zo dat alles uit dit commentaar in de wedstrijd zal worden bevroegd, maar de organisatie is van mening dat zinvol lezen van het pensum enig inzicht in de cultuurhistorische achtergrond veronderstelt.

De dactylische hexameter

De *Satiren* zijn gedicht in de dactylische hexameter. De metriek kan bevroegd worden. Het schema van deze hexameter is: _ uu, _ uu, _ uu, _ uu, _ uu, _ _ . Voor verdere uitleg over het metrum, dat we bekend veronderstellen, verwijzen we naar de powerpoint op de website en naar:

<https://www.youtube.com/watch?v=BhUBMPW3dw0>

regel 3 doloso

Hiermee vertaalt Horatius πολύτροπος, één van de bijvoeglijke naamwoorden die Homerus gebruikt voor Odysseus.

regel 4 Penates

Tiresias spreekt hier van Penaten, typisch Romeinse goden, waarvoor de Grieken ook geen woord hadden.

De Penaten zijn huisgoden die in het bijzonder de voorraden in elke woning beschermden; daarnaast werden de Laren vereerd, die meer de beschermgoden van de woning op zich waren. Deze Laren werden vereerd in een Lararium (zie de afbeelding van het Mozaieklararium in *Het huis van het skelet* in Herculaneum); de eerste vruchten van het land werden aan de Laren geofferd.

Bron: tumblr.com

regel 7 procus

Tijdens de langdurige afwezigheid van Odysseus kwamen edelen uit de buurt naar het paleis van Odysseus omdat zij veronderstelden dat Odysseus dood was en daarom graag met Penelope wilden trouwen; deze huwelijkskandidaten worden traditioneel “vrijers” genoemd.

regel 8 alga

Bij de Romeinen gold zeewier spreekwoordelijk als waardeloos.

regel 9 missis ambagibus

Er worden door de geleerden twee verschillende verklaringen gegeven voor deze woorden:

1. omdat jij openlijk (zonder omhaal van woorden) bekent bang te zijn voor armoede;
2. Tiresias vat de woorden van Ulixes in het voorafgaande kort (zonder omhaal van woorden) samen in *pauperiem horres*.

regel 15 sine gente

Strikt genomen hebben onvrijen en vreemdelingen geen *gens*, de familie waarop iemand zich kon beroemen. In feite betreft het hier een vrijgelatene, die formeel bij zijn vrijlating tot de *gens* van zijn voormalige eigenaar behoorde. Hier wordt *sine gente* wat vrijer gebruikt.

regel 17 comes exterior

Degene die aan de straatkant liep, bewees daarmee eer aan de ander, omdat hij de buitenzijde van de ander beschermde.

regel 18 Dama

Gebruikelijke naam voor een slaaf; de rijke vrijgelatene heeft kennelijk de slavennaam behouden.

regel 20-21

Zo laat Homerus Odysseus zeggen: τέτλαθι δὴ κραδίη· καὶ κύντερον ἄλλο ποτ' ἔτλη. (*Od.* 20,18): “Duld dit, mijn hart; je hebt nog wel ergere dingen verdragen.” (vertaling H.J. de Roy van Zuydewijn).

regel 25

Hier vinden we beeldspraak uit de visserij: de belager is als het ware een visser die hengelt naar rijke mensen met een goed testament; soms slagen de vissen erin het aas van de hengel af te knagen zonder zich te laten vangen.

regel 30 defensor

Je zou verwachten dat een *defensor* optreedt voor een aangeklaagde, niet zoals hier voor de aanklager. Dat geldt inderdaad voor strafrechtelijke processen; maar bij civielrechtelijke processen kan een *defensor* ook voor de aanklager optreden.

regel 32-37

In deze regels geeft Tiresias Ulixes advies wat hij moet zeggen tegen een potentiële vangst. De namen zijn voorbeelden, afhankelijk van de naam van het slachtoffer. Het gebruik van de voornaam geldt als teken van vertrouwelijkheid. Slaven hadden

geen voornaam, en door het gebruik van een voornaam als Quintus of Publius is de aangesprokene niet herkenbaar als vrijgelatene.

regel 34 anceps

Dit woord duidt aan dat er twee kanten aan een zaak zitten; men moet dus om een zaak te winnen, deze voor de rechter in het juiste daglicht stellen.

regel 36 cassa nux, paupero

Beide termen behoren tot de omgangstaal van het volk.

regel 39 Canicula

Sirius wordt ook wel de Hondster genoemd; in de zgn. hondsdagen (van 23 juli tot 24 augustus) is Sirius in Zuid-Europa voor zonsopgang zichtbaar. Deze dagen worden gekenmerkt door grote hitte, die ervoor zorgt dat houten (stand)beelden splijten.

In de regels 39-41 maakt Horatius satirisch gebruik van twee verzen van de dichter die wel geïdentificeerd wordt met Furius Bibaculus: *rubra Canicula findet infantes statuas* en (*Iuppiter*) *hibernas cana nive conspuet Alpes*. Het tweede citaat verwijst natuurlijk naar grote kou. Het oorspronkelijke onderwerp daarin (*Iuppiter*) is door Horatius vervangen door de naam van de dichter zelf. Mogelijk kwam deze uit Cremona in Gallia Cisalpina en hij was nogal dik; *omasum* was een typisch Gallisch gerecht.

regel 46 sublatus

Het was een oud Romeins gebruik dat vaders een pasgeboren kind optilden in hun armen om zo duidelijk te maken dat zij het kind wilden grootbrengen. Het *PPP* sublatus "opgetild" komt dus feitelijk neer op "erkend".

regel 47 caelibis obsequium

Tiresias maant tot voorzichtigheid; een openlijke erg onderdanige houding is bij een ongetrouwde prima, maar in het geval van een rijke met een zoon, kun je beter voorzichtiger te werk gaan omdat je bij een erg onderdanige houding argwaan kunt wekken over je ware bedoelingen.

regel 53-54

De gedachte is dat de laatste wil geschreven is op met was bestreken houten plankjes (wastafels), die verzegeld zijn. Op het eerste wastafeltje zou op de eerste regel de naam staan van de eigenaar van het testament, op de tweede regel van de erfgenaam.

regel 55 en volgende

In *recoctus* is er een toespeling op het verhaal over Medea die iemand jong kon maken door hem/haar te koken.

De *quinqueviri* waren zeer lage politie-functionarissen, die optraden als nachtpolitie aan beide oevers van de Tiber. Coranus (regel 57) was *quinquevir* maar is later een secretaris/klerk geworden in overheidsdienst (overigens was Horatius ook een scriba).

In *corvum hiantem* is er mogelijk een toespeling op de fabel van de vos en de raaf: de raaf heeft een stuk kaas bemachtigd en zit in een boom; de vos vleit de raaf omdat hij een mooie stem zou hebben, waarna de raaf geluid gaat maken en het

stuk kaas laat vallen. In de Griekse versie heeft de raaf overigens een stuk vlees bemachtigd.

Het verhaal van Nasica en Coranus wordt in de regels 62-69 uitgelegd. Dit hele verhaal is een *vaticinium ex eventu*: een voorspelling na de gebeurtenis: Tiresias “voorspelt” een gebeurtenis die als Horatius deze satire schrijft al heeft plaatsgevonden.

regel 59

Laertes was de vader van Odysseus.

Deze regel is een parodie op de taal van orakels en kan op meer manieren opgevat worden:

- Al naar gelang ik zeg dat iets zal gebeuren of niet zal gebeuren, zal het wel of niet gebeuren.
- Of het is bespottend van de zienskunst. Het zou ook nog zelf-ironie van Tiresias kunnen zijn.

regel 62 en volgende

Tot het einde van regel 65 (*soldum* is volkstaal voor *solidum*) spreekt Tiresias met veel pathos in plechtige orakeltaal.

Met de *iuvēnis* wordt de jonge Octavianus (latere keizer Augustus) bedoeld, geboren in 63 v. Chr. Hij was de kleinzoon van de zus van Julius Caesar, die beweerde dat zijn familie afstamde van de Trojaan Aeneas (en zo van diens moeder Venus). Aeneas, die in de Trojaanse Oorlog tegen de Grieken vocht, was Ulixes natuurlijk bekend.

Octavianus wordt hier *Parthis horrendus* genoemd: volkeren die aan de rand van het Romeinse rijk leefden, sidderden bij de gedachte dat Octavianus nu de keizer is. Waarschijnlijk was Octavianus in het oosten van het rijk (dus bij de Parthen in de buurt) in de tijd dat deze satire geschreven werd.

Bron: Wikipedia, het rijk van de Parthen circa 60 v. Chr.

regel 64-69

Het verhaal, dat natuurlijk bekend moet zijn geweest in de tijd van Horatius, is nu onduidelijk. Waarschijnlijk was Nasica geld verschuldigd aan Coranus; hij gaf zijn dochter ten huwelijk aan Coranus, in de hoop dat die hem in zijn testament zijn schuld zou kwijtschelden. Coranus moet dan ouder dan zijn schoonvader Nasica zijn geweest.

regel 68 tacitus

Het was gebruikelijk voor Romeinen in de oudheid om - ook voor zichzelf - hardop te lezen. Omdat hij verwacht zelf genoemd te worden, kiest hij ervoor niet hardop te lezen.

regel 76 potiori

In liefdespoëzie duidt *potior* degene aan die als minnaar de voorkeur krijgt; daarmee hebben we hier bittere ironie. Merk op dat we hiermee weer echt in de mythische situatie zijn.

regel 83

Hier is de vergelijking versmolten met de hoofdgedachte, die bestaat uit: als iemand eenmaal ergens van geproefd heeft, is hij er niet meer van af te houden. Het eerste deel is uitgedrukt met de afgebeelde in regel 81-82, het tweede deel met het beeld in regel 83.

regel 91 Davus

Naam van een slaaf in een komedie, die met de knecht typerende angst en eerbied voor zijn meester staat en zich altijd en overal aan diens nukken en humeur aanpast.

regel 94 velet

Gewoonlijk ging men met onbedekt hoofd de stad in; door een stukje van de toga over het hoofd te trekken, kon men het hoofd bedekken.

regel 109 nummo

De rechtsgeldige schenking van eigendommen zoals hier een *fundus* of *domus*, vond plaats door een schijnkoop, waarbij de koper het object koopt voor een klein bedrag (cent/stuiver).

regel 110 imperiosa Proserpina

Proserpina/Persephone was als echtgenote van Hades koningin van de onderwereld; Horatius eindigt de satire met een toespeling op Homerus. In de *Odyssee* (11.225) laat zij schimmen uit de onderwereld opstijgen en roept zij ze ook weer terug.

Taalbijzonderheden

- T1 Een voegwoord, betrekkelijk voornaamwoord of vragend voornaamwoord staat niet altijd op de eerste plaats in de bijzin; voorbeeld:
r. 12 *res **ubi** magna nitet domino sene*
- T2 Woordgroepen kunnen worden onderbroken door andere woorden/woordgroepen; voorbeeld:
r. 13 ***quoscumque** feret cultus tibi fundus **honores***
r. 2-3 ***quibus** amissas reparare queam res **artibus atque modis***
- T3 Geregeld worden bijvoeglijke naamwoorden zelfstandig gebruikt; voorbeeld:
r. 3 ***doloso***
r. 14 ***dives***

Horatius' leven en werken

Quintus Horatius Flaccus werd geboren op 8 december 65 v. Chr. Zijn vader, Flaccus, was een vrijgelaten gemeenteslaaf in de Romeinse kolonie Venusia, nu Venosa, gelegen langs de Via Appia op de grens tussen Apulië en Lucanië. De vader van Horatius bezat enig land en had in korte tijd een behoorlijk vermogen vergaard met het ontvangen van heffingen. De naam van Horatius' moeder is niet bekend, waarschijnlijk stierf ze bij of kort na zijn geboorte, want zij wordt nooit in zijn werken vermeld. Hoewel Horatius een man van de wereld was, was hij niet ambitieus voor publieke erkenning. Horatius was vooral geïnteresseerd in het verbeteren en hervormen van de Latijnse poëzie.

Horatius was klein en dik, zoals hij zichzelf in zijn satiren beschrijft, en door Augustus in een brief:

"Onysius bracht mij jouw boekje. Ik ben er heel tevreden over, ook al vind ik het jammer, dat het zo klein is. Je wekt bij mij de indruk, dat je bang bent, dat jouw boekjes groter zijn dan jij zelf bent. Maar jij mist lengte, geen omvang. Je mag dus best in de breedte schrijven; dan wordt de omtrek van jouw boekrol zeer kolossaal, zoals die van je buik." (Suetonius, *Vita Horati*, vertaling op koxkollum.nl)

Op zijn tiende ging Horatius met zijn vader naar Rome. Daar kreeg hij een uitstekende opvoeding, zoals normaal alleen de zonen van patriciërs of senatoren die kregen. Zijn leermeester in Rome was Orbilius. Orbilius gebruikte graag zweepslagen om te zorgen dat zijn studenten Livius zouden bestuderen. In 45 v. Chr. ging hij naar Athene om zich er te verdiepen in de Griekse cultuur en de wijsbegeerte. Horatius ging grammatica en retorica volgen. Hij studeerde er tevens filosofie. Dit dus allemaal dankzij zijn vader. In Athene ontmoette Horatius Marcus Brutus, die pas Caesar had vermoord en daar jonge Romeinse soldaten aan het ronselen was voor de strijd tegen Octavianus en Antonius. Horatius sloot zich bij hen aan en werd tot krijgstruun in het leger van Brutus benoemd. Hiervoor moest hij zijn studie onderbreken. Hij nam deel aan de veldslag bij Philippi in 42 v. Chr., waarin Octavianus en Antonius Brutus versloegen.

Na deze nederlaag kon Horatius dankzij amnestie ontkomen en keerde hij terug naar Italië. Hij kreeg na het debacle van Philippi een functie als stafofficier. Hij vestigde zich uiteindelijk in Rome, want het land van zijn vader was onteigend toen die was gestorven, terwijl hij in het kamp van de verliezers verkeerde. In Rome kreeg hij een goede baan op het ministerie van Financiën. Als geletterd man ging hij bij de schatkist werken als klerk (*scriba quaestorius*), maar heel tevreden was hij niet met dit beroep. In deze periode schreef hij zijn eerste poëzie. Horatius schiep een nieuw genre, de levensbeschouwelijke brief in dichtvorm. Zijn eerste dichtwerk was een bundel gedichten, een boekrol met tien Satiren. Deze boekrol kwam uit toen Horatius dertig jaar oud was.

De *Satiren* gingen over morele en maatschappelijke kwesties, waarbij Horatius zich voordoet als een man van het midden. Een voorbeeld uit de *Satiren*:

"Geniet, maar drink met mate, zorg ervoor dat je seksueel aan je trekken komt, maar vermijd hoeren en gehuwde vrouwen, wees tegenover je lezers bot noch onderdanig." (P. Gerbrandy, *Het feest van Saturnus*, Amsterdam, 2007, pp. 169-178)

Lange tijd polijfde hij zijn gedichten (*limae labor*, 'het werk van de vijl') voordat hij ze publiceerde. Horatius zelf zegt, dat de Satiren geen gedichten zijn, maar één gedicht verwekt door een menselijke inspiratie en een stem met sublieme geluiden.

Taalnuancering heeft Horatius opgedaan in wijze gesprekken tijdens zijn schoolcarrière en studietijd. Het werk *Satiren* laat de gedachten van een elegante, zeer geleerde man van de wereld zien. Ook schreef Horatius het werk *Epoden*, dat uit jambische disticha bestaat en in 30 v. Chr. werd gepubliceerd. Deze gedichten werden door Horatius zelf *iambi* genoemd. Horatius leverde in zijn werken veel kritiek. Zijn grootste bijdrage in het geven van literaire kritiek is zijn *Ars poetica*.

Zijn literaire talent werd snel opgemerkt, en rond 38 v. Chr. werd hij opgenomen in de literaire kring rond Maecenas, nadat hij door Vergilius ingeleid was. Maecenas schonk de dichter Horatius 33 v. Chr. een villa, inclusief een groot landgoed, in de bergen in de buurt van de Tiber. Daar zou hij zich bijna de rest van zijn leven bezighouden met zijn poëzie. Zijn huis is te zien bij het kleine bos van Tibur (Tivoli). Toen in 19 v. Chr. twee van zijn beste vrienden, Vergilius en Rufus, stierven, bleef hij ontroostbaar achter als enige van een grote generatie dichters.

In 17 v. Chr. kreeg Horatius de eer om de officiële hymne te mogen schrijven voor het door Augustus ingestelde eeuwfeest: *Carmen Saeculare* (een hymne is een verheven lofzang op een bepaald onderwerp). Dit werd door een koor van 27 jongens en 27 meisjes gezongen.

In zijn werk is Horatius veel beïnvloed door Griekse voorbeelden (vooral door archaische dichters zoals Archilochus van Paros, Alcaeus van Mytilene en Sappho van Lesbos). Toch laat zijn eigen inspiratie, op inhoudelijk en op stilistisch vlak, hem ver boven het niveau van de imitator uitsteken. Vooral in de 'vorm' is hij zeer geleerd. Horatius' stijl onderscheidt zich door een grote afwisseling, van ernstig en plechtig taalgebruik tot bijna onbeduidende spreektaal. Het woordgebruik is erg precies en daardoor past de formulering steeds perfect.

Tijdens zijn leven werden Horatius' werken gewaardeerd. Nog voor hij stierf werden zijn *Carmina* (*Liederen*), een schooltekstboek. Hij had toen weinig navolgers in zijn lyrische vormen. Tijdens de Middeleeuwen werd Horatius ijverig bestudeerd, zowel in als buiten de scholen. In de Middeleeuwen was Horatius vooral populair om zijn moraliserende *Sermones* (*Satiren*) en *Epistulae* (*Brieven*). De *Carmina* werden toen niet zoveel gelezen, maar onder invloed van de Duitse humanist Conrad Celtis werd het gebruikelijk om Horatius' oden op muziek te zetten zodat de studenten ze elke dag konden zingen aan het eind van de lessen.

In 8 v. Chr. stierf Maecenas. Horatius overleed negenenvijftig dagen later op 57-jarige leeftijd op 27 november 8 v. Chr. Hij had Augustus tot erfgenaam benoemd, in het openbaar, omdat hij door zijn ziekte niet meer in staat was een testament te ondertekenen. Hij is begraven en bijgezet aan de rand van de Esquilijn, naast de grafheuvel van Maecenas. (bron: Wikipedia)